

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Małżeństwa powtórne

Małżeństwa powtórne to kategoria występująca, odkąd tylko istnieje instytucja małżeństwa. Konieczność zapewnienia opieki nad osieroconymi dziećmi w połączeniu z bazującym na płci podziałem pracy od zawsze była wymieniana jako główny powód ponownego zamążpójścia/ożenku w sytuacji rozpadu dotychczasowego związku. W ostatnich dekadach jednakże główna przyczyna skłaniająca do ponownego zawarcia związku małżeńskiego jest odmienna, przede wszystkim w rezultacie wyłonienia się nietradycyjnego czynnika „umożliwiającego” ponowne staniecie na ślubnym kobiercu – rozwodu. Przodujące znaczenie tego czynnika wzmacniane jest przez bardzo niskie prawdopodobieństwo osierocenia nieletnich dzieci.

Patrząc na zmiany częstości występowania małżeństw powtórnych w trakcie ostatnich dwóch stuleci, zauważyć można w naszym kręgu kulturowo-cywilizacyjnym trzy prawidłowości.

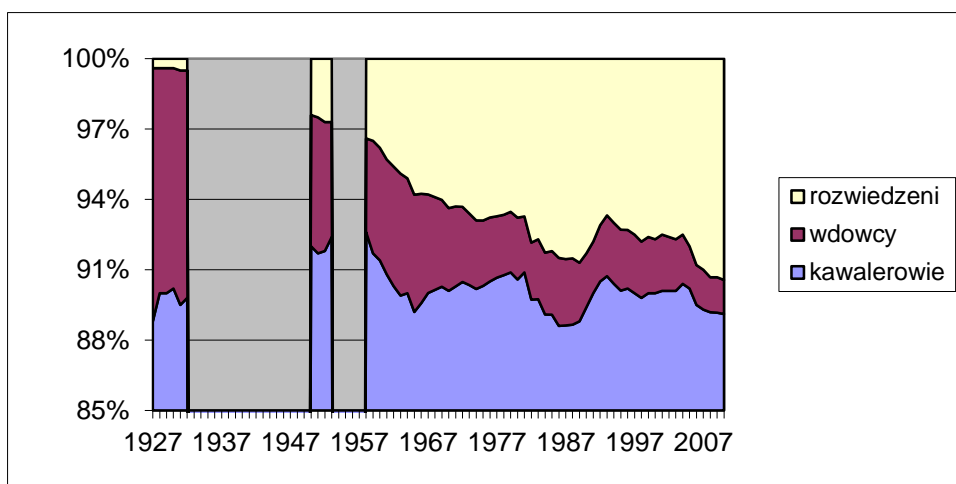
Po pierwsze, wraz z ograniczaniem poziomu umieralności frakcja interesującego nas typu związków formalnych zmniejsza się w konsekwencji obniżania się liczby wdów i wdowców w relatywnie młodym wieku¹. W przedrozbiorowej Polsce udział małżeństw panien z kawalerami stanowił z reguły od 2/3 do 3/4 ogółu nowo zawieranych związków, choć wielkość ta była zróżnicowana w zależności od cyklicznie występujących okresów epidemii, a zatem normą było występowanie 25-30% udziału małżeństw powtórnych. Tymczasem przykładowo, dane dla Lwowa – a z reguły w większych miastach z uwagi na wyższą od średniej umieralność frakcja małżeństw powtórnych przewyższała średnią – wskazują, iż w latach 1857-1938 udział małżeństw powtórnych zmniejszył się z 30% do mniej niż 10%.

Po drugie, w okresach wojen i bezpośrednio po wojnie zmniejsza się udział małżeństw pierwszych dla obojga nowożeńców. Można powiedzieć, iż jest to słabiej podkreślane „demograficzne prawo wojny”, urzeczywistniające się w rezultacie wzrostu populacji wdów i

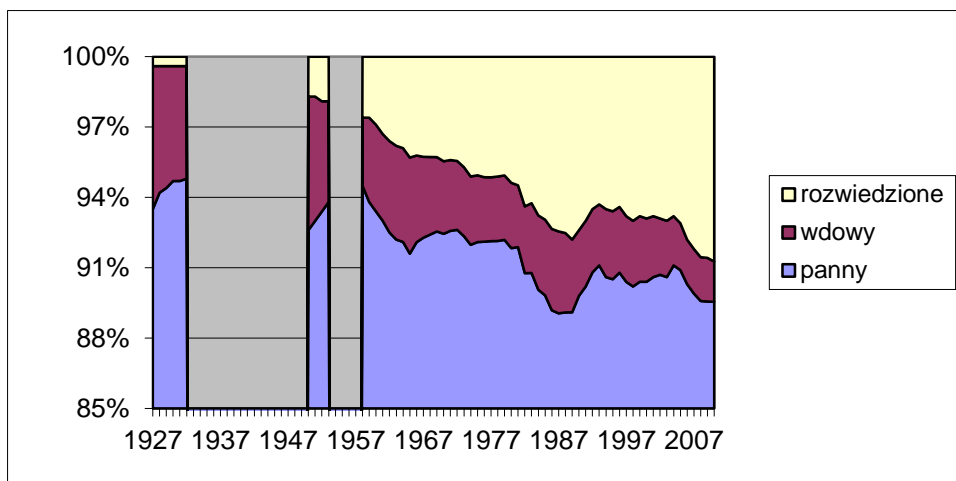
¹ Jeszcze w latach 1930. znaleźć można było przypadki ponownych małżeństw wdów i wdowców mających mniej niż 20 lat. W roku 2008 wdowców mających 20-24 lata, stających na ślubnym kobiercu, odnotowano 3, zaś wdów w tym wieku 24. Młodszych wdów i wdowców statystyki małżeństw nie odnotowały.

w mniejszym stopniu wdowców. Ponownie przywołane dane dla miasta Lwowa służyć mogą jako ilustracja wpływu I wojny światowej na kształtowanie się liczby powtórnych małżeństw. Po trzecie, w drugiej połowie XX wieku badana zbiorowość małżeństw ponownie zaczyna zyskiwać na znaczeniu. Tym razem jednak wzrost frakcji małżeństw powtórnych wzmocniony jest upowszechnianiem się rozwodów, a tym samym pojawieniem się na „rynku małżeńskim” coraz liczniejszej grupy jednostek mogących – po uprzednim rozwiązaniu dotychczasowego małżeństwa – повторно wstąpić w związek cywilno-prawny – zob. rys. 1 i rys. 2.

Rys. 1 Struktura nowożeńców płci męskiej według stanu cywilnego w Polsce w latach 1927-2010

Rys. 2 Struktura nowożeńców płci żeńskiej według stanu cywilnego w Polsce w latach 1927-2010

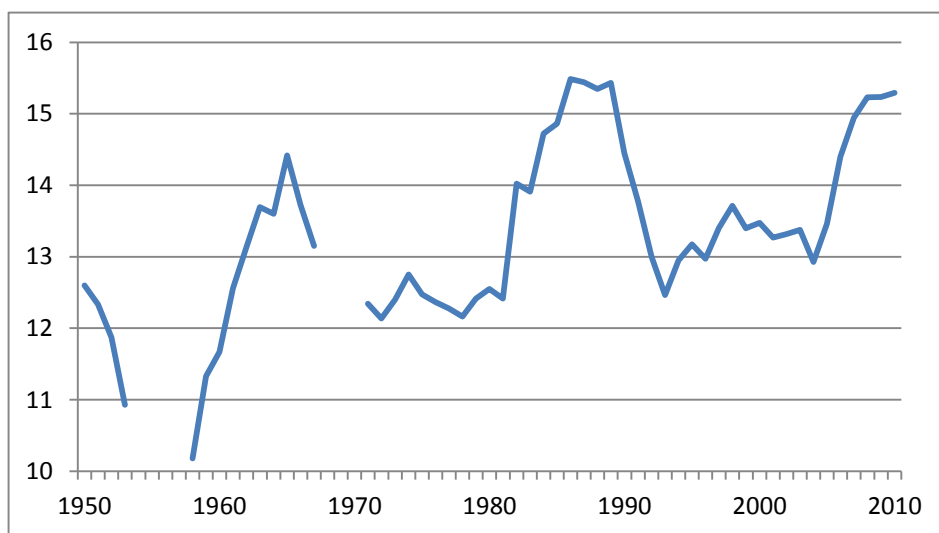

Częstość występowania małżeństw powtórnych, choć częściowo uzależniona od struktury nowożeńców według stanu cywilnego, nie jest tym czynnikiem całkowicie zdeterminowana. Mamy bowiem tu do czynienia z oddziaływaniem innych czynników – tych powiązanych ze

wspomnianą strukturą (np. rozkład wieku potencjalnych kandydatów do ożenku/zamążpójścia) i niepowiązanych, wynikających z wpływu czynnika kulturowego. W tym ostatnim przypadku warto wspomnieć o tendencji do homogamii, tj. dążenia do podobieństwa z punktu widzenia kluczowych zmiennych określających status społeczny nowożeńców. Do owych zmiennych oprócz wieku, wykształcenia, statusu ekonomicznego, klasy miejscowości zamieszkiwania, wyznania, poziomu religijności, a w niektórych krajach rasy i narodowości, zaliczyć należy również stan cywilny. Homogamia zatem prowadzi do nadreprezentacji – w porównaniu do sytuacji doboru partnera życiowego niezależnego od stanu cywilnego – małżeństw jednorodnych z punktu widzenia statusu małżeńskiego. Kawalerowie bowiem preferują panny, zaś osoby z wcześniej zakończonymi epizodami małżeńskimi najczęściej zawierają związki z sobie podobnymi.

W efekcie małżeństw powtórnych jest mniej, niż wynikałoby to z uwzględnienia stanu cywilnego nowożeńców i założenia o losowości doboru małżonka. W całym badanym okresie udział interesujących nas związków oscylował w granicach 10-15% ogółu nowo zawieranych małżeństw (rys. 3). Zmiany tego wskaźnika były różnokierunkowe, odzwierciedlając zarówno wpływ czynnika demograficznego (czynnik kohortowy, redukcja umieralności), jak i długookresowe przemiany mentalne (wzrost skłonności do rozwiązywania konfliktów małżeńskich rozwodem).

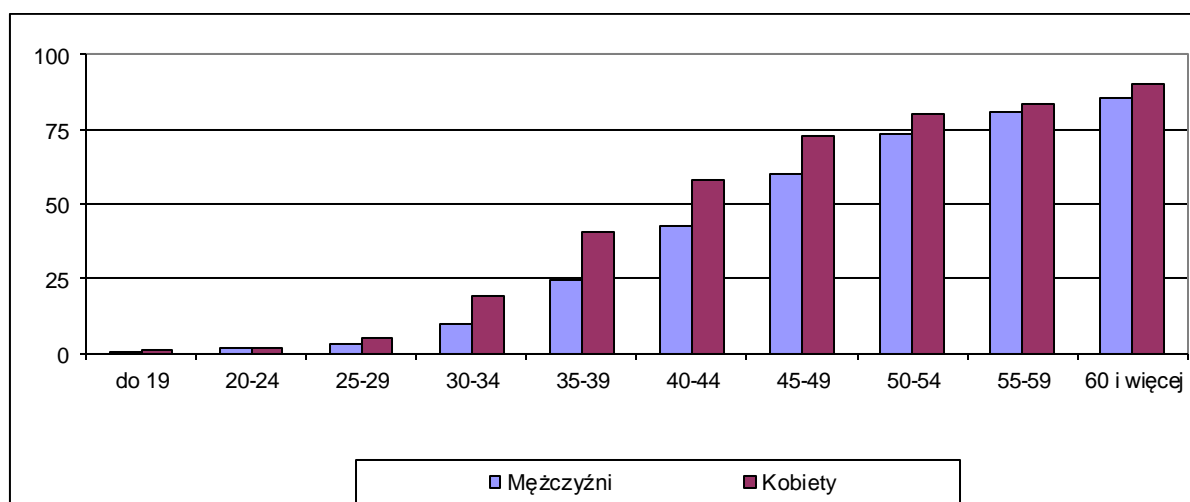
Rys. 3 Udział małżeństw powtórnych w latach 1950-2010

Zdecydowana większość zawieranych małżeństw powtórnych to związki kolejne jedynie dla jednej z wstępujących weń osób – małżeństwa takie stanowią w ostatnich latach około 60% ogółu małżeństw powtórnych.

Wiek a częstość małżeństw powtórnych. Wraz z przechodzeniem do kolejnych grup wieku zmienia się ważność stanu cywilnego nowożeńców (rys. 4). Wśród młodych osób dominują panny i kawalerowie. Przekroczenie 40. roku życia związane jest z wystąpieniem przewagi osób rozwiedzionych, przy czym silniej znaczenie tego „punktu zwrotnego” zaznacza się u mężczyzn niż u kobiet. W wieku 40-65 lat ponad połowa mężczyzn zawierających związek małżeński ma za sobą doświadczenie rozvodu, a w przypadku kobiet dotyczy to przedziału wieku 40-59 lat. Wśród najstarszych nowożeńców dominują osoby owdowiałe – prawidłowość ta występuje u kobiet po 60. roku życia, zaś w zbiorowości mężczyzn po przekroczeniu 65 lat.

Rys. 4 Wiek a częstość wstępowania w związki powtórne wśród mężczyzn i kobiet w roku 2010
(jako % ogółu zawieranych małżeństw w danej grupie wieku)

Przestrzenne zróżnicowanie. Zaobserwować można przy tym dużą przestrzenną różnicę w częstości występowania małżeństw powtórnych w skali kraju. Generalnie w województwach Polski Południowo-Wschodniej po 7-10% małżeństw to zawierane przez przynajmniej jednego z nowożeńców po raz drugi, podczas gdy w województwach zachodnich są to z reguły wielkości równe 17-20% - mapa 1. Warto zaznaczyć przy tym, iż występuje korelacja pomiędzy częstością małżeństw powtórnych a skłonnością do rozwodów – im więcej tych drugich, tym więcej małżeństw powtórnych.

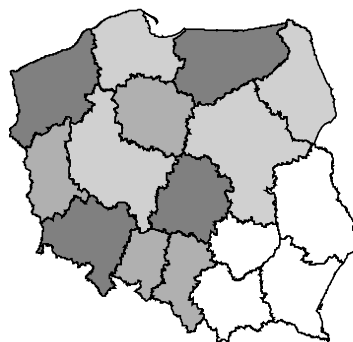
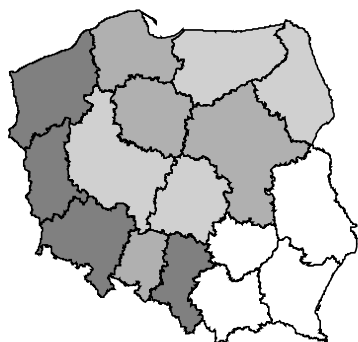
Generalnie, występuje prawidłowość, iż z im większym skupiskiem ludzkim mamy do czynienia, tym większa część zawieranych tam małżeństw stanowią związki powtórne, przede wszystkim te tworzone przez osoby rozwiedzione. W 2009 r. w miastach do 100 tys. mieszkańców małżeństwa powtórne odpowiadały za 19% ogółu zawartych formalnie związków, w miastach od 100 tys. do pół miliona za 20,7%, zaś w 5 największych udział ten

wyniósł średnio 22%. Np. w roku 2010 w Łodzi aż 24,8% ogółu małżeństw stanowiły związki, w których przynajmniej jedno z nupturientów stawalo po raz kolejny na ślubnym kobiercu, w Warszawie – 23,3%, Krakowie – 18,9%, Wrocławiu – 23,3%, zaś w Poznaniu – 20,1%.

Mapa 1 Częstość występowania małżeństw powtórnych i rozwodów w Polsce w 2010 r.

A – udział małżeństw powtórnych

B – współczynnik rozwodów

Kolory ciemne oznaczają wysokie wartości wskaźników

Jaka będzie przyszłość? Można przypuszczać, że w nadchodzących dekadach ważność problematyki małżeństw powtórnych będzie wzrastać. Dziać się będzie tak zarówno pod wpływem czynnika kohortowego – wchodzenia w wiek zawierania pierwszych małżeństw mało licznych generacji przy jednoczesnym osiągnięciu wieku typowego dla rozpadu związków i zawierania kolejnego związku przez liczne roczniki przełomu lat 1970. i 1980. – jak i pod wpływem coraz większej akceptacji dla rozwodu jako zdarzenia kończącego nieudany związek małżeński. Jeśli prawdziwa byłaby teza o czekającym nas w najbliższych latach gwałtownym przyspieszeniu przemian obyczajowych, to w trakcie 5-10 lat udział małżeństw powtórnych może wzrosnąć do 20-25%. Dodatkowo czeka nas zapewne szybki wzrost częstości występowania wielokrotnych nowożeńców, tj. osób zawierających trzeci, czwarty lub dalszy związek małżeński. Będzie to zapewne powielenie sytuacji odnotowywanej w krajach Europy Zachodniej, gdzie w zależności od kraju 20%-35% nowo zawieranych małżeństw to te powtórne dla przynajmniej jednego z nowożeńców.

Bardziej szczegółowe informacje dostępne:

P. Szukalski, *Małżeństwa powtórne w powojennej Polsce*, „Wiadomości Statystyczne”, 2011, nr 4, 11-22, http://www.stat.gov.pl/pts/16_PLK_HTML.htm

P. Szukalski, *Małżeństwa powtórne w Polsce w roku 2009.*, „Wiadomości Statystyczne”, 2011, nr 12, 68-80, http://www.stat.gov.pl/pts/16_PLK_HTML.htm